

A HOMEROSI KÉRDÉS MÚLTJA ÉS JELENE.¹

Mióta Wolf Frigyes Ágost a XVIII. század végén (1795) megjelent híres *Prolegomená*-jával a homerosi kérdést megteremtette, azóta a német tudomány nem szűnt meg Homerossal foglalkozni. Ha az így létrejött munkáknak szinte beláthatatlan számához hozzátesszük a francia és angol philológiának Homeroszt és a homerosi kérdést tárgyaló irodalmát, elmondhatjuk, hogy a Homerosra vonatkozó irodalom nagy rengetegének átkutatására egy hosszú emberélet sem elégséges. S ez az érdeklődés a költők atyja, a költészet fejedelme iránt nem fog megszűnni, míg az emberekből ki nem hal az idealizmus és a költészet szeretete. Korok és divatok jönnek és letűnnek, változik az ízlés, változnak az igények: mindez nem csorbíthatja Homeros dicsőségét, nem homályosíthatja el napjának ragyogását. A költészet nagy törvényhozója előtt hódol a hagyományok, kipróbált értékek és erőforrások tisztelője s — akarva nem akarva — hódolni kénytelen a költészetnek új utakat kereső irányára, különben saját létjogát kockáztatná.

A történelmi kutatásnak egyik legszebb feladata az emberiség ősi múltjának kifürkészése, a múlt látkörének tágítása és mélyítése. Míg az emberből ki nem hal az a vágy, hogy önmagát megismerje, addig culturájának forrásai iránt sem lehet közömbös. Hogyne vágyna tehát beletekinteni a költészet ez istenadta ősz művészetének titkaiba, legrégebbi műhelyébe? Hogyne vágyna megérteni és megmagyarázni azt a csodát, hogy Krisztus előtt csaknem ezer évvel olyan műveket teremtetett az emberi elme, melyek szinte folytatásai a teremtés munkájának.

¹ Erich Bethe: *Homer. Dichtung und Lage. I. Ilias*. megjelenése alkalmából. (Leipzig-Berlin, 1914. Teubner).

Valóban újabb időben nem hogy apadt volna a Homeros iránt való érdeklődés, sőt inkább fokozódott, annyira, hogy a XX. század eleje óta Homerosról legalább félezer számbavehető munka jelent meg az említett három nemzet tudományos irodalmában.

Azonban Wolf óta nagyot fordult az idők kereke s Homerosról való felfogásunk nagy átalakuláson ment át. Üdvös visszahatás támadt az ellen az elfajulás ellen, mely Wolf elméletét ad absurdum vitte. Hiszen tudvalevő, hogy maga Wolf nem kételkedett Homeros létezésében, sem abban, hogy a nevét viselő két nagy költeménynek jó részét ő alkothatta, nem kételkedett az *Ilias* és az *Odysseia* művészi egységében, csak azt állította, hogy az írás ismerete nélkül (mert szerinte az írást Homeros kora még nem ismerhette) ilyen nagy művek létre nem jöhettek, azért a két költemény művészi egysége későbbi kornak és több költő közreműködésének köszönhető. Ha tehát Wolf tudta volna azt, a mit nem rég bizonyítottak be Evans krétai ásatásai, hogy az írást már a mykenei kornak ismernie kellett, akkor eszébe sem jutott volna, hogy Homerosnak, mint szerves nagy költemények szerzőjének működését kétségbe vonja. Maga megvallja, hogy ő csak a történeti okoknak (t. i. az írás ismeretlen voltának) engedve állította fel tételét s megesik, hogy a kimutatott történeti okokról megfélelkezve a régi módon olvassa Homeroszt s e csodás költészet gazdag folyamába mélyedve (néhány betoldást nem tekintve) ő is mindent egyöntetűnek és valódi homerosinak talál; ilyenkor annyira haragszik magára, hogy jobban senki sem haragudhatik, a miért Homeros-tagadó tételét felállította.

Mint látjuk, Wolftól még könnyű lett volna a visszatérés a régi módon való Homeros-olvasáshoz, a régi — azóta annyiszor kigúnyolt és pellengérré állított — naiv hithez. Nem, a szétbontó kritikának, a romboló tagadásnak először végig kellett játszania tudós játékait. Jönnie kellett Wolf radicalis folytatójának, Lachmannnak, (1837) ki mint a Nibelung-éneket, az *Iliast* is apró, önálló epikus dalokra szabdalta s jönnie kellett az angol Grotenak, ki a német Hermann gondolatát folytatva, az eposok magvát kereste s egy kisebb terjedelmű, egységes *Ős-Iliast* hámozott ki az idők folytán kibővült mai *Iliasból* s őt követve

Kirchhoff egy ős *Odysseiát* a mai *Odysseiából*. Több mint fél századon keresztül Lachmann, Grote és Kirchhoff elmélete uralkodott a Homeros-kutatásban, még pedig úgy, hogy a német kutatók legnagyobb része Lachmann szavára esküdött, míg az angol philologusok általában honfitársuknak, Grotenak híveivé szegődtek. Leginkább hívek maradtak a hagyományhoz a francziák, bár köztük is akadt kiváló tekintély (M. Croiset), a ki görög irodalomtörténetében a bővülés elméletét pártolja. Az egység védői a nemzeteknél sem hiányoztak: Otfried, Müller, Nitzsch és Welcker ma is nagy és fényes nevek, habár Homeros mellett való állásfoglalásuk miatt jó ideig nem kis mellőzésben részesültek. Azonban ők sem úgy fogták fel a homerosi eposok egységét, hogy elejétől-végig minden soruk és minden szavuk Homerostól származik. Elismerték, hogy a homerosi eposok némely változást szenvedhettek, egy-egy episodikus részlettel bővílhettek, sőt hogy maga Homeros elődjeinek, az aoidosoknak epikus dalait többé-kevésbé felhasználhatta, azonban míg egyfelől Homerostól az átgondolt, egységes, szerves alkotás munkáját elvitatni nem engedték, másfelől — egy-két részletre vonatkozó engedményen kívül¹ — határozottan tagadták annak a lehetőségét, hogy a ma előttünk levő teljes költemények corpusában az igazán homerosit a nem-homerositól biztosan elválaszthassuk. Sőt már maga Wolf is lehetetlennek mondta annak megállapítását, hol kezdődnek új szálak és későbbi kapcsolatok a homerosi énekek összeszövésében.

A német philologusok tábora, mely kivált Lachmann óta abban fáradozott volt, hogy a költeményekben fölfedezett ellenmondások alapján alkatrészeire szaggassa kivált az *Iliast* (az *Odysseiának* Wolftól is magasztalt csodás szövedéke nem kedvezett a dalelmélet híveinek), kiindulása pontját megdönthetetlennek tartva, sokáig szánakozó gúnynyal tekintett a homerosi egység jámbor pásztoraira, mint kritika nélkül való rajongókra. S ime, ma mit látunk? Alig van valaki, a ki Wolf vagy Lachmann hívének vallaná magát; alig akad valaki a németek közt is, a ki merőben tagadná az *Ilias-* és *Odysseiá-*

¹ Egyes énekeket vagy énekrészleteket már az alexandrini kritikusok (Zenodotos, Aristophanes, Aristarchos) későbbi betoldásoknak ítélték.

nak legalább viszonylagos egységét és szerves összefüggését. Mindinkább megszűnnek az aprioristikus föltevések, kalandos képzelődések: helyet adnak a megérteni-akarásnak s a mindinkább egységeseknek vallott műremekek eredeti felfogást nem fitogtató odaadó taglalásának. A gazdátlanoknak hitt, kusza, apró epikus dalok labyrinthusában megbízható Adriadnefonalat ad kezünkbe a belőle mindinkább kibontakozó nagy költő-egyéniség. Mindjobban belátják, hogy a századok sorának csodatátát fölkeltett, maig is páratlan alkotások nem lehetnek véletlenül egyberakódott vagy mesterséges műfogásokkal egyberótt heterogén elemek halmazai. Nagy alkotások nagy alkotó nélkül el sem képzelhetők s bármennyire el tudott rejtőzni Homeros alkotásának ragyogása mögött, meg kell őt keresnünk a lelki világát visszasugárzó költészet tükrében, meg kell értenünk szándékait és eljárását; nem korunk felfogásának, hanem saját kora és egyénisége föltételeinek szempontjából kell magyaráznunk. Nem azt kell tehát keresnünk, a mi a kétségtelennek mondható egységet zavarja, hanem azt, a mi apró, zavaró körülmények ellenére is biztosítja.

Mi okozta kivált a német philologusok Homerosról való felfogásának e meglepő változását? Első sorban a felbontó kritikának az a csődje, melyet az idézett elő, hogy nem akadt két kritikus, kinek vivisectiója ugyanazt az eredményt tüntette volna fel; másodsorban a szétbontók argumentumainak hitelvesztettsége. Legfontosabb volt Lachmann óta ez argumentumok közt az epos adataiban fölfedezett sok ellenmondás. Ez ellenmondások alapján osztotta fel Lachmann az *Iliast* 18 ellenmondás nélküli, tehát szerinte kifogástalan dalra. Sajnos, rajta is megesezt, hogy La Roche mindjárt az első, «kifogástalan» dalban ellenmondást fedezett föl. De leginkább megingatta a valódi vagy vélt ellenmondások bizonyító erejét az a fölfedezés, hogy efféle ellenmondások a legkiválóbb költők pl. (Vergilius, Dante, Shakspeare, Schiller, Goethe) műveiben is találhatók, sőt Homeros legkiáltóbb ellenmondása, hogy Pylaimenes paphlagoniai király egy helyt elesik s később ismét életben van, Thacheraynek *The Newcomes*-ában ismétlődik. Ide számíthatjuk a kisebbrendű motivumoknak ad hoc fölvételét és elejtését (kivált az *Odyssiában*). Homeros nem olvasó és reflectáló, hanem naiv

lélekkel hallgató közönség számára költött s egy-egy alkalommal csak egy-egy kikerekített részt adhatott elő. Így az egyes részekben a nagy egységbe olvadás mellett is kellett bizonyos önállóságnak lennie, a mi önkénytelenül bizonyos discrepantiákat idézett elő. A mi pedig a nyelvi különbségeket és a realis világ egyes dolgaira, szokásokra és culturára vonatkozó eltéréseket illeti, melyekből némelyek szintén az egység ellen kovácsoltak fegyvert, azokat megfejtí az a magyarázat, hogy a két epos mind tárgyával, mind nyelvvel egy hosszantartó fejlődés talajában gyökeredzik s nem kezdetét, hanem végét jelzi egy nagy múltra visszatekintő költői gyakorlatnak. Homeros nem a semmiből teremtett, hanem századok hagyományait, részben talán már költői alakot öltött hagyományait öntötte szerves egészbe s a görög világ, melynek számára alkotott, sohasem kételkedett Homeros alkotó munkájában s nem akadt fönn azokon a discrepantiákon, melyeknek alapján a XIX. század kritikusaiknak egy része Homerosnak még létezését is kétségbe vonta.

Ma már a legtöbb kritikus, még a szétbontó kritikusok epigonjai is, jórészt elismeri, hogy a két eposnak művészi tervszerűséggel megszerkesztett épülete öntudatos alkotó nélkül el nem képzelhető s ma mind inkább és inkább kerekedik a nagy költő személyiségét, ki közel egy századnak kritikai analysisei között csaknem egészen elveszett volt szemünk előtt. Persze addig, míg a Homerosi eposokban csak népköltészetet láttak, könnyű volt Homeros helyett a *dichtender Volksgeist*-ot szerepeltetni s könnyű volt ez eposokat századok *Naturproductum*-ainak nyilvánítani. Hiába hivatkoztak az *Iliasszal* terjedelemben vetekedő *Kalevalára*, mert annak mozaikszerű, laza szövődése meg se közelíti az *Ilias* szerves egységét. Ma az is tiszta sor, hogy Homeros nem is a népnek, hanem a fejedelmi udvarok fényes közönségének énekelt, fejedelmek és istenfiak tetteit foglalta dalba, mint az *Odysseia* Phemiosza és Demodokosa. Később tették költeményeit a rhapszódosok az egész nép közkincsévé, később vált Homeros az egész görög nép nevelőjévé.

Az utóbbi évtizedeknek érdeme az is, hogy az ásó szintén becsületet szerzett a személyes Homerosnak. Azelőtt sokan hajlandók voltak népies, naiv meséket látni a két epos

énekeiben s ez a felfogás szintén a «dichtender Volksgeist» föl-
 tevésének kedvezett. Mióta azonban Schliemann és Dörpfeld,
 Evans és mások ásója azelőtt meg sem álmodott gazdagságában
 és teljességében feltárta a bámulós szemeknek a mykeni cultura
 eltemetett világát, azóta Homerosban nemcsak az isten áldotta
 ősművészt bámuljuk, hanem a Krisztus előtti második ezer
 évről, a mykeni culturának az archæologiai kutatás által
 hűnek és igaznak bizonyított codificátorát, az európai civili-
 satio legrégebb történelmi forrását. Századok során alakult,
 népi phantasia termékeiből kijegecedett s összerakódott ének-
 egyveleg nem lett volna képes az *Ilias* színhelyét s az ott végbe-
 ment eseményeket a valóságnak ennyire megfelelő módon raj-
 zolni. Azt az autopriát, a valóság iránt való azt a bámulatos
 érzéket, melyet az *Ilias*ban elbeszél és rajzolt dolgok feltűn-
 tetnek, csak egy nagy személyiség, egy alkotó lélek magya-
 rázza meg.

Az általános felfogásnak ilyen változása mellett természetesen változnia kellett a kutatás módszerének is. A szétbontó kritika helytelen kiindulásából származott hibákat el kell kerülni. Szem előtt kell tartanunk, hogy Homeroszt nem állíthatjuk a mai kritika ítélőszéke elé. Homerosnak önmaga, legfeljebb még saját kora szabta meg a törvényeit, nekünk nincs jogunk évezredek keresztül kialakult, vagy ma megállapított törvényeket a legrégebb törvényhozónak fejére olvasnunk s bár lehetnek, sőt vannak az emberi léleknek olyan örök törvényei, melyeknek ellenére már Homeros sem cselekedhetett, mégis minden egyes esetben meg kell fontolnunk, vajon azt a törvényt, melyet mi örökérvényűnek hiszünk, minden fenntartás és minden engedmény nélkül kötelezőnek tarthatjuk-e egy csaknem háromezer éves idegen világ emberére nézve.

Ezt ma a kritikusok legnagyobb része megfontolni valónak tartja s hitele-vesztettnek tekinti a Lachmann-féle módszert, melynek különben még csak itt-ott találkozunk már-már elsimuló hullámfodraival. Jobban tartja magát a Grote-Kirchhoff-féle álláspont, az egyszerű, kisebb terjedelmű ősmagból való kibővülés elmélete. Csakhogy ennek hívei közt erős választó falat von az a lényeges különbség, hogy míg egyfelől az ősmag kihámozásában ketten sem egyeznek meg teljesen, más-

felől egy részük az őś magot, más részük a kibővült teljes eposzt tulajdonítja Homerosnak, vagyis egy részük az őś mag, más részük a kialakult teljes alkotás költőjének adja a pálmát. Sajátságos azonban, hogy míg pl. a Kirchhoff nyomain haladó Wilamowitz-Moellendorff, bár azt tartja, hogy az egység agyréme az epos legszebb részeihez vivő utat elzárja, többször akarva nem akarva elismeri a mai *Ilias* költőjének alkotó művészetét, melylyel nem apró dalokat, hanem nagyobb eposokat olvasztott egybe, s ő, a ki megvallja, hogy: «Die Entstehung dieser Epen wird uns immer ein Geheimniss bleiben» — mégis szinte apodiktikus biztossággal igyekszik elkülöníteni az epos régiebb és újabb elemeit. Hasonlókép D. Mülder, bár lelkesen kérdi: «Wer wagt denn heute ernstlich noch zu leugnen, dass auch in der *Ilias* ein einheitlicher Gesamtzusammenhang deutlich vorhanden ist?» — s ennek az összefüggésnek megteremtőjét nem tehetségtelen gyűjtőnek, hanem érdemes alkotónak tartja, mégis sokszor úgy jellemzi ennek az alkotónak eljárását, mintha nem is költőről, hanem valami foldozó vargáról vagy csirizelő mesteremberről beszélne. Hasonlóképen Erich Bethe, kinek új művéről mindjárt szólni fogunk, a görög költészet történetében (Gercke és Norden tud. kézikönyvében) nyíltan kimondja: «Die oft hervorgehobene Planmässigkeit beider Epen ... fordert einen künstlerisch denkenden und disponierenden Menschen» — s mindamellett később lehetetlennek mondja, «*Ilias* und *Odyssee* als freie originale Dichtungen eines Mannes auszugeben».

Így a francziáknál is, — a hol Victor Terret nagy műve (1899.) a homerosi eposok szerves egysége mellett tört lándzsát, újabban P. Girard, M. Bréal és M. Croiset szintén a Kirchhoffianusok mellé állottak s mindegyik a maga ízlése és phantasiája szerint különíti el a homerosit a nem-homerositól. Részemről meg vagyok róla győződve, hogy ez az irány éppen úgy csődöt fog mondani, mint a Lachmanné. Az kétségtelen, hogy az *Ilias*ban, valamint az *Odysseiában* vannak gyöngébb részletek, vannak discrepantiák, éppen úgy, mint minden emberi műben, de azért csak nagy bizakodás, sőt elbizakodás arrogálhatja magának a homerosi és nem-homerosi tulajdon elkülönítésében a döntést. Épp ezért örvendünk, hogy újabban a

németeknél is előtérbe kerül a homerosi egység elismerése és Belzner, Roemer, Draheim, O. Jäger, C. Rothe, Finsler és Drerup ide vágó művei a tudományos kutatás szerénységével, mérsékletével és józanságával új medret nyitottak a költő megértésének.

Az elmondottakat szem előtt tartva kezünkbe vehetjük azt a Homeros *Iliás*áról irt vaskos új könyvet, mely 1914-ben jelent meg Erich Bethe lipcei egyetemi tanár tollából. Nagy tudás, éles elme és nem csekély önbizalom tükröződik benne arra nézve, hogy új eredményeivel forradalmat fog előidézni a homerosi kérdés körül. A 347 lapra terjedő munka két könyvre oszlik. Az elsőben az előzetes kérdéseket tárgyalja s azt a merész tételt állítja fel, hogy a homerosi eposok nem élőszóval való előadás számára készültek, hanem könyveposok (Buchepen). Bethe kétféle előadásmódot fedez föl az *Iliás*ban: a dal és az epos stylusát. Ott, a hol nincs az egész cselekvény kifejtve, csak a főbb mozzanatok ormait érinti a költő gyors lendülettel, ott a dal hangjai ütik meg füleinket; a hol azonban bőséges, széles mederben, kényelmes részletezéssel halad a cselekvény, ott az epos előadásmódját kell fölismernünk. Az *Odysseiában* már ilyen teljesen kifejlett epikus stylussal van dolgunk, az *Iliás*ban azonban még megtaláljuk a részletezéstől ment lyrikus előadásnak nyomait, így mindjárt az epos elején, a hol a költő az első szótól kezdve mindjárt nem epikus nyugalommal, hanem tömör rövidséggel, szenvedélyes gyoiasággal siet céljához, Achilles haragjának előadásához. Ezért hiányoznak a dalszerű előadásból a részletéző hasonlatok, míg az igazán epikus részekben sokszor egészen felhalmozódnak. Igaz, hogy a kezdetnek mohón haladó dalstylusát megszakítják a Chryses-történet leíró részletei, de ez már az epikus stylusnak térfoglalása. A dal és a nagy epos közt a kis epos az átmeneti forma. Ilyeneket énekeltek a rhapsodosok, mint az *Odysseiában* Phemios és Demodokos, s az ilyen kisebb terjedelmű hősi dal még éneklésre alkalmas, tehát strophás szerkezetű volt, mint a kardalok. A nagy eposok, melyek már éneklésre alkalmatlanok voltak, nem a rhapsodos-előadások számára készültek, hanem művészi törekvésből származó irodalmi alkotások, melyeket később szintén előadtak a rhapsodosok, de nem énekelve, hanem szavalva,

lant-kíséret nélkül. Bár az *Ilias* a régibb, mindkét epos a 6. században keletkezett, az *Ilias* a kötött beszédű, ünnepies hősi dalból, az *Odysseia* a kötetlen szavú meséből. E szerint a hősi kardal az epos anyja, s valamint a szavalt hősi epos az énekelt hősi dalból fejlődött, úgy az aoidosok epikus dala, mely egykor strophásan tagolódott, a tánczó kar hősi dalából keletkezett.

Hát ezekben az állításokban sok érdekes van s az okszerűség sem vitatható el tőlük. Helyes megfigyelésen alapszik a kétféle előadásmód megállapítása, de kérdés, van-e azért jogunk a kétféle módot két különböző forrásból származtatni, s vajon nem tehetjük-e föl, hogy Homerosnak ép úgy megvolt a képessége a dalszerű (helyesebben: drámai) tömör előadásmódra, mint a széles epikus festésre? Hiszen tagadhatatlan, hogy mindkettőt a neki megfelelő helyen alkalmazza és így sohasem válik stylus-talanná. Abban, hogy az *Odysseiában* teljesebben ki van fejlődve a széles ecsetű epikus stylus, kétség kívül igaza van. Erre nézve legyen szabad a Kísfaludy-tárasság aegise alatt megjelent *Homeros*-omnak a következő helyeit idéznem: «A rajzóló leírás, mely az *Ilias*ból csaknem merőben hiányzik, az *Odysseiában* jelentős tért foglal. Még fontosabb a vallási felfogásban észrevehető különbség. Az *Ilias* erkölcsisége alantabb fokon áll, mint az *Odysseiáé* . . . Mi azokkal értünk egyet, a kik az *Ilias*ban nagyobb egyszerűséget és több költői őserőt, az *Odysseiában* több művészetet és csoportosításbeli ügyességet látnak. Mivel nem hihetjük, hogy a régibb, hatalmasabb és fenségesebb alkotás szerzőjének nevét mosta volna el a feledés árja, azt kell hinnünk, hogy az *Ilias* Homeros alkotása. Az *Odysseia* legalább egy századdal ifjabb és oly Homeridától való, a ki készenta lálta az *Iliást* és tudatosan utánozta, de egyszersmind feltaláló művész is volt. Ezért sikerlüt neki Homeros stylusában újat, eredetit és kora ízlésének megfelelőt alkotni . . . Ugyanez a Homerida lehetett az, a ki az *Iliást* itt-ott kibővítette, így pl. a X. XXIII. és XXIV. éneket (melyek még szókinés dolgában is feltűnő rokonságot mutatnak az *Odysseiával*) hozzá füzte».

A második könyv foglalja magában az *Ilias* elemzését és az ebből vont következtetéseket. Itt először is helyesen védi

meg az *Ilias* III—VII. könyveit a Grote-féle betoldás vádjá ellen s kijelenti, hogy ez énekek eltávolítása az *Iliast*, mint költeményt, széttöri. Magasabb művészi szempont vezette a költőt, mikor a cselekvény szigorúan következetes kifejtését feláldozva, beszótte a görögök győzelmét, hogy Trójába és polgárainak lelkébe betekinthessünk. Ebben tehát nem egy redactor ügyetlen tapogatódzását kell látnunk, ki egy szigorúan megalkotott egységes költeményt szétfeszített vagy apró dalokat egybe ragasztott, hanem egy költőnek okos megfontolását, a ki a költői hatás és hallgatásnak nemzeti büszkesége érdekében átgondolt képsorozatot állított elének.

Örömmel olvassuk ezt a talpraesett apologiát amaz énekek mellett, melyek nélkül az *Iliast* mi sem tudjuk elképzelni s teljesen csatlakozunk a szerzőnek ahhoz a megállapításához, hogy: «Die *Ilias* ist nicht eine Achilleis, sie ist in Wahrheit eine *Ilias*. Und sie ist das nicht durch Zufall geworden, sondern durch den Willen und durch die Kunst ihres Dichters» (63. l.) és: «Die *Ilias* trägt ihren Namen mit Recht. Sie ist nicht eine durch Interpolationen erweiterte und aus den Jugen getriebene Achilleis, sondern wir erkennen in ihrem Aufbau vom ersten bis zum letzten Buche eben eine *Ilias* voll Sinn und Plan. Sie ist also das Werk eines bedächtigen und künstlerisch fühlenden Mannes, der ungeheure Massen durch wenige klare Linien zu gliedern und zur Wirkung zu bringen wusste». (68. l.)

Ezek után azonban váratlan fordulattal lep meg bennünket a szerző. Kijelenti, hogy bármily nyilvánvaló az *Ilias* tervszerű egysége, még sincs jogunk arra, hogy azt minden részében egyazon költő eredeti alkotásának hirdessük. A költemény elemzése útján meg kell vizsgálnunk, vajon az egészben tapasztalt egység a részletekben is bebizonyul-e s nem akadunk-e kiegészítetetlen belső ellenmondásokra; mert ha igen, akkor ezt csak úgy magyarázhatjuk, hogy *Iliasunkat* egy költő erős keze formálta ugyan egy nagy terv alapján, de e célra régibb költeményeket használt fel.

Hiszen hogy Homeros régibb költeményeket is felhasználhatott azon kívül, hogy a történet és monda közkincséből kénye-kedve szerint merített, azt a concessiót már régen megtette az unitáriusok (Homerosi egység hívők) egy része. Ha

azonban valaki, mint most Bethe, arra a feladatra vállalkozik, hogy magából az eposból vett argumentumokkal kimutassa azt, mi az, a mit Homeros készen vett át elődeitől, mi az, a mit maga tett hozzá s miképen kapcsolta össze: ezt a vállalkozást legalább is merésznek, a hozzá való önbizalmat könnyen elbizakodásnak mondhatjuk. Mert Homeros, ha igazán nagy költő volt és nem tákoló-mester, akkor bizonyára úgy olvasztotta össze az idegent a magáéval, hogy az összeolvasztás, forrasztás helye észre nem vehető s föl sem fedezhető. Már pedig Bethe igazán nagy költőnek, öntudatos alkotónak tartja Homeroszt. Hogyan hiheti tehát, hogy a ő az állítólagos forrasztások helyét föl fogja fedezni?

De lássuk, honnan veszi bizonyítékait. Az *Iliast* szerinte három főrészsre osztja két nevezetes határkő, a IX. és a XIX. ének, mint a melyek az epos fő témáját, Achilles haragját ismét fölveszik és folytatják. Azt azonban nem kell várnunk, hogy a valóságos kiengesztelődés (XIX.) megfeleljen a IX-nek, az engesztelés kísérletének, mert Achillest nem ez indítja harezba, hanem Patroklos halála. Ha mind a mellett a költő a kiengesztelődést a IX. énekkel párhuzamosan előadja, akkor ebben a főmotivumra vonatkozó tagozás és a IX. énekre való szándékos vonatkoztatás művészi szándéka nyilvánul. Úgy de a IX. ének, mint művészi alkotás jóval fölötte áll a XIX-nek, melynek szárazságát már régebben észrevették. Ebből azt a Wilamowitztól már hangoztatott következtetést vonja Bethe, hogy a XIX. a IX. után van költve. Van azonban az *Iliasnak* két helye, mely a IX. ének engesztelési kísérletét teljesen ignorálja. Egyik a XI. 609. a hol Achilles, mikor a görögöket futni látja a hajóktól, így szól Patroklosához: «Most fogják csak, hiszem, esdekelve ölelni térdemet az achajosok, mert már türehtetlen inség szorongatja őket». Szintígy XVI. 85. mikor Patroklost maga helyett harezba küldi, szem előtt tartja saját céljait, «hogy a görögök nekem visszaadják a szép leányt (Briseist), s azon felül fényes ajándékokat adjanak». S akkor mondja ezeket, mikor az elmúlt éjjelen Agamemnon követei az érintetlen Briseis visszaadásával és a legfényesebb ajándékokkal iparkodtak szívét meglágyítani. Ez — Bethe szerint — az *Ilias* legkiáltóbb ellenmondása, mely egyazon szabadon alkotó

(freischaffend) költőtől nem származhatik, s Bethe, — ki az eddig másoktól kimutatott ellenmondások iránt, a banális logikánál fontosabb, magasabb költői szempontokat méltányolva, olyan nagy elnézést tanusít, ebből az általa hangoztatott (bár régen észrevett) ellenmondásból döntő bizonyítékot kovácsol az egyszerűség ellen. Ez ellenmondás abban áll, hogy az *Ilias* hősről két, egymással megférhetetlen felfogás ütközik össze. Az egyik (XI. 609.) úgy rajzolja Achillest, mint a kit két, egyaránt erős vágy sarkal, hogy szenvedett sérelméért elégtételt kapjon és ismét harcba mehessen; s ennek megfelel a XVI. eleje, hol csak bizonyos érdekbiztosító föltételekkel engedi Patroklost harcolni. Ez az Achilles nem utasította volna vissza a IX. énekbeli követség kínálta elégtételt. Ellenben a IX. ének Achillese bántódásában annyira el van keseredve, hogy a legteljesebb elégtételt, a legfényesebb kárpótlást elutasítja s harci kedvét, tetterejét elveszítve haza készül menni, lemondva a hősi pályáról, melyben nincs köszönet. Ez nem a sanguinikus, ez a melancholikus Achilles, s a kétféle Achilles, kiket egymással semmiféle magyarázat össze nem egyeztethet, nem egy, hanem két nagy, de egymástól teljesen elütő költő alkotása. Azt viszont el kell ismerni, hogy Patroklos kiküldése mind a két öhöz talál: Achillesnek saját hajóját meg kellett mentenie az ellenséges tüztől. Azonban az, a ki a IX. ének engesztelhetetlen Achillesét költötte, nem tudott semmit a kiengesztelődésről (XIX. ének), az csak Patroklos halálát megtorolni vitte harcba Achillest. Bizonyítja ezt Phoinix beszéde is a IX. énekben: inti Achillest, engedjen, mert úgy járhat, mint Meleagros (kinek történetét elmondja): akkor hárítja el a vészt, mikor nem kap érte jutalmat. Ennek az intelemnek be kell válnia, így tehát a IX. ének költője nem tudott semmit a XIX. énekbeli kibékülésről. Mind ezekből azt következteti Bethe, hogy a mai *Iliast* a XIX. ének költője alkotta: annak volt érdekében, hogy a kiengesztelődést a költeményébe beledolgozott, más költőtől származó IX. és XVI. énekekkel egyesítse.

Mindezek alapján kimondja Bethe fő tételét, hogy az *Ilias* nem eredeti őssalkotásnak (Urschöpfung) köszöni egységességét, hanem különböző eredetű, régibb költemények együvé erőltet-

tésének. Ezért az *Ilias* elemzésének kettős feladata van: 1. megállapítani a mi *Ilias*-unk szerzője munkájának módját és terjedelmét; 2. kibámozni az általa beillesztett régibb költeményeket. E kettős feladat teljesítésének útján már nem kísérhetjük a szerzőt tovább. Elég részletesen számba vettük kiindulása pontját és főerősségét, hogy róla véleményt alkothassunk. Mielőtt azonban ezt tennők, lássuk fejtegetéseinek eredményét, a mint azt ő maga könyve utolsó lapján (369.) összefoglalja:

«A mi *Ilias*-unk egy régi, hírneves, mintegy 1500 versre terjedő kis eposon épült fel, mely Achilles haragját kemény, izmos vonásokkal, szigorú művészettel adta elő. Egyesítve vannak vele egyes dalok, melyek részint elhez csatlakoztak, részint egészen függetlenek voltak tőle és körétől, és más különböző eredetű darabok... Ezekből az alkatrészekből van fölépítve az *Ilias* hatalmas épülete nagy gonddal és művészettel, biztos, nagyszabású, s meg is valósított terv szerint. Minél tovább szemlélem, annal inkább növekszik csodálatom szerzője iránt. Nem véletlenség, hogy az *Ilias* fennmaradt és hogy egészen fennmaradt törlések és pótlások nélkül. Bizonyára vannak benne interpolált versek, de az nem fontos, hiszen azoktól a tragédiákat sem kimélte meg a sors. De egész jelenetekkel nincs bővítve, sem megessonkítva. Úgy, a mint van, zárt egység, melyből kár nélkül sem kivenni, sem hozzá tenni nem lehet semmi lényegest. Ez nem valami kontárnak, tákolónak, foldozó költőnek és szerkesztőnek a munkája, ki régibb költeményeket gépiesen ragasztott együvé. Oly férfiú, a ki ily messzeható tekintettel, ily biztos fogással számos, egymástól messze ágazó költeményt összefoglalt és végre mégis élesen megrajzolt nagy körvonalaktól határolt egységbe kényszerített, méltán számot tarthat legalább a költő-építőmester dicsőségére. Olyas mit producált, a mit előtte még senki meg nem teremtet».

S ha most azt kérjük, hol van az az 1500 versnyi kis epos, akkor Bethe azt is elmondja nekünk (333. l.). Ez egy Achilles haragjáról szóló ősi dal volt (μῆνις-dal) a következő tartalommal: «Achilles, tiszta szándékában félreismerve, Agamemnonról megsértve, ellene senkitől sem támogatva, fölmondja a görögöknek a bajtársi közösséget, hogy megmutassa nekik, hogy nélküle elpusztulnak. Istenanyjának kérésére megígéri Zeus, hogy az ő

tiszteletére a trójaiaknak adja a győzelmet. Az isten csakhamar be is váltja ígérését. A trójaiak visszanyomják a görögöket a harcmezőről védtelen táborukba. Diomedes, Odysseus megsebesülnek. Egyedül Aias védi kimerüléseig a hajókat. Ekkor Achilles látja sátrából inségüket és ujjongva mondja Patroklosnak, hogy nyert ügye van, a görögöknek most meg kell alázkodniok. De Patroklos kérésével ostromolja és megnyeri engedélyét, hogy legalább a végveszedelmet — a várt kérlelés nélkül is — elháríthassa, midőn Aias Zeustól megfélekezve hátrál és egy hajó lángba borul. Patroklos győzelmén mámorában megfélekedzik Achilles parancsáról, hogy mindjárt forduljon vissza, hogy ő a görögök megalázkodásától és elégtételétől el ne essék: s elesik Hektor kezétől. Holttestének megmentésére, melyet ügygyel-bajjal ismét Aias védelmez, Achillest hívják. Az nyomban elősiet, visszanyomja a trójaiakat, megöli Lykaont s Trója falai alatt levágja Hektort. Kétségbeesetten hangzanak Priamos és Hekabe panaszaik.

Ime a Ménis (harag)-dal, a pőrére vetkeztetett, sőt csontvázvá vedlett *Ilias*, *Iliasunk* «magva», melyhez az alakítás és hatás erejére nézve — Bethe szerint — nincs fogható a homerosi költészetben. *Iliasunk* megszerkesztője azonban ezt a Menisdalt sem eredeti alakjában tette nagy épületének alapjává, hanem már átdolgozott állapotában. Volt ugyanis egy régibb Patrokleia, mely még semmit sem tudott a görög tábor lőfaláról, az Achilleshez indított követségről s Patroklos XI. énekbeli küldetéséről. Másfelől nemcsak a Menist használta fel, hanem még egész csomó, önálló, apró költeményt, minők pl. Menelaos és Alexandros párviadala, Diomedes vitézkedése, Hektor és Andtomache találkozása, az Achilleshez indított követség, a Dolon-kaland, a pajzskészítés, Patroklos eltemetése, Hektor kiváltása stb. Mindezeket lehetőleg összeegyeztetve, ellenmondásaikat elsimítva (?), összekötő kapcsoknak maga költötte a VIII., XVIII. és XIX. éneket, de még sok kisebb-nagyobb idegen költemény egy-egy részletét is bele szötte. Egy szóval: «az *Ilias* nem egy genie-nek szabad alkotása, hanem egy értelmes (!) ember fáradtságos munkája, ki művészi (mégis!) tapintattal és jelentős szerkesztő ügyességgel különböző eredetű, nagyságú, czélú, régibb, idegen költeményeket törles, módosítás és hozzáköltés

útján jól átgondolt, világosan tagozott elrendezéssel és részeinek jól kimért egyensúlyával, energikusan, nagy hatású élő egészszég gyúrt össze». — Hogy az így megalkotott költemény a Kr. e. 6. század terméke, azt a szerző kutatásainak tervbe vett második kötetében szándékozik kimutatni.

Mi más ez az új theoria, mint Kirchhoff álláspontjának az *Ilias*ra alkalmazása? — Mikor a mai *Iliast* egységes, értelmes alkotásnak hirdeti és a másoktól hangoztatott kifogások ellen védelmezi, szívesen egyetértünk vele és — más folytatásra várunk. Bethe azonban, bár eleinte elveti a felbontó kritika ellenmondásokra vadászó fegyvereit, mégis csak azokhoz folyamodik s azok segítségével mutatja ki új eredményeit. Bár nem győzi hangoztatni az *Ilias* megszerkesztőjének értelmességét és ügyességét, mégis vaknak tünteti fel a legfontosabb dolgok meglátásában, a ki nem vette észre, hogy a IX. ének Achillese (eredetileg önálló költemény!) még temperamentumára nézve is különbözik a költemény ősmagvának, a Menis-dalnak Achille-sétől; a ki képes volt arra a baklövésre (vagy gondatlanságra), hogy a XI. énekben már ignoráltatta Achillessel a IX. énekben nála járt követséget. (Pedig milyen könnyű lett volna két sor elhagyásával eltüntetni az állítólagos megbocsáthatatlan ellenmondást!) Ha Bethe annyi, másoktól kimutatott ellenmondásnak meg tudott kegyelmezni, hogy' nem nézi el ezt az egyet? Hogy nem iparkodik mélyebben pillantani a homerosi Achilles lelkébe? Én nem tudom elképzelni az *Iliast* az eredeti, czéltudatos alkotás minden ismertető jelével felruházott IX. ének nélkül s nem tudom elhinni, hogy a «követség» valaha önálló epikus költemény lett volna. Mert bár egyike az *Ilias* legsodásabb részleteinek, de csak részlet, egy nagy conceptio jelentős részlete az önállóság minden bélyege nélkül. Achillesnek, igen is, a harez és a teljes elégtétel a vágya; mégsem hajlik, mert Horatius szavával élve: «inexorabilis, acer», mert haragja nagyságát épen a bosszúállás szertelensége érezteti velünk igazán. Hiszen ez az engesztelhetetlenség vonja maga után a további fejleményeket (Patroklos halálát!). Ha Achilles az első kérlelő szóra engedne, az *Ilias* cselekvénye olyan drámához lenne hasonlatos, melynek a harmadik felvonásban, váratlan incidens következtében vége szakad. Mikor Achilles a XI. énekben azt

mondja Patroklosnak: «most fogják csak, hiszem, esdekelve ölelni térdemet az achajosok, mert már türehetetlen inség szorongatja őket», akkor nem ignorálja a nála járt követséget, hanem azt reméli, hogy ismét jönni fognak hozzá könyörögni, nem is hárman, hanem valamennyien Agamemnonnal együtt. Mindvégig úgy sem akar távol maradni a harcztól, az ellenkezőnek legbensőbb én-jével, s ha a IX. énekben a követségnek adott keserű és elutasító válaszában más élettervet sző és haza készül (persze, mégis ott marad!): ez a legmélyebb gondolata az *Ilias*-nak. Egy Achilles, a hősök hőse, ki a rövid dicsőséget választotta életpályául, a hálátlanság miatt való elkeseredésében azon tépelődik, nem jobb lenne-e haza menni és tétlen, dicstelen, köznapi, de hosszú, boldog életet élni. Reggel azonban, mihelyt k'lobban a harcz lángja, ő ismét azt szemléli, azt lesi, csak az iránt érdeklődik; mikor pedig már a hajók is égni kezdenek, de a kérlelés ismétlődése elmarad, maga még nem mehet (hiszen az ő hajója még sértetlen!), a könnyezve rimázkodó Patroklost azonban harciba küldi maga helyett, s mikor az sikerében elbizakodva elesik, nem szégyell kéréstlen és bosszuálló harcra szállani, Agamemnonnal önként kibékülni — ez oly jellemzés, melynek mesteri voltáért Homeroszt csak bámulat illeti meg. S ezt az a Bethe nem tudja értékelni, a ki azt mondja: «Kunst ist nicht für jedermann und das Kunstempfinden sehr verschieden.» (243. l.)

Mivel pedig Bethe épen az Achilles kétféle conceptiójában nyilvánuló ellenmondásból indult ki s egész bizonyításának ez a fundamentoma, azt hiszem, hogy ha ennek a fundamentomnak erőtlenségét kimutattuk, akkor a rá rakott épületnek is össze kell dőlnie. Az élelműséget, nagy eruditiót nincs eszünkben elvitatni Bethétől; hálásak is lehetünk érte, hogy az *Ilias* egységének lelkes védelmével nagy lépést tett a költő megértése, méltánylása felé. Azt azonban ki kell mondanunk, hogy a homerosi kérdés megoldására a kritika eddigi eszközei elégteleneknek, téveseknek bizonyultak. Sikerülni fog-e valaha megtalálnunk a kulcsot Homeros műhelyéhez? Sikerülni fog-e fölfedeznünk alkotásainak eredeti és idegen elemeit? Nagy kérdés. Tegyük fel, hogy sikerülni fog biztos próbakövet találni. Azt hiszem, Homeros érdemét ez éppen úgy nem fogja csökkenteni, mint

nem csökkentette a Shakspeareét vagy a Molière-ét, vagy a Goetheét egyik-másik alkotásuk forrásának fölfedezése. Homeros érdeme nem kisebb, ha alkotása egyúttal századok alkotásainak visszhangja. A görög népnek nem Homeros adta sem isteneit, sem hőseit; a költői nyelvet és alakítást sem ő találta ki. Sokan éltek és munkálkodtak ő előtte is. De az ő nevéhez és személyéhez fűződik a legrégebb és legsodásabb költemény. A legóriásabb tudomány kritikája is törpe ahhoz, hogy ezt a költészetet Homeros nevéől elválassza.

CSENGERI JÁNOS.